

Д.А. Доўгаль

ФАРМУЛЯР КУПАЛАЎСКАГА ЛІСТА

У артыкуле разглядаецца структура прывітальнага і развітальнага комплексаў эпістальнага тэксту. На матэрыяле лістоў Янкі Купалы ўстанаўліваюцца характэрныя адзінкі моўнага этыкету ў афіцыйных і неафіцыйных пас-

ланнях. *Робіцца выснова аб асаблівасцях фарміравання беларускага эпістальнага этыкета ў першай палове XX стагоддзя.*

Важнае месца ў творчым даробку кожнага пісьменніка займае эпістальная спадчына. Ліставанне Купалы, якое ахоплівае перыяд з 1909 да 1942, можа не толькі паслужыць каштоўнай крыніцай ведаў пра абставіны жыццёвага шляху творцы, але і раскрыць функцыянаванне маўленчых адзінак у перыяд станаўлення беларускай літаратурнай мовы. У прыватнасці, эпістальная спадчына Купалы дазваляе прасачыць, як усталёўвалася сістэма маўленчаэтыкетных адзінак у афармленні фармуляра (найбольш важнай і ўсеагульнай мадэлі) ліста.

З даўніх часоў фармуляр ліста «складаецца з дзвюх частак: пратакола (пачатку ліста) і эсхатакола (яго канца)» [3, с. 113]. Вылучаючы пратакольную і эсхатакольную часткі ліста, трэба адзначыць, што яны маюць фармальныя характарыстыкі: размяшчэнне ў пачатку/канцы тэксту, графічнае выдзяленне (напісанне з абзаца, змена месца на старонцы адносна асноўнага тэксту і пад.), якімі, безумоўна, спецыфіка фармуляра не вызэрпаецца. Разгляд эпістальнай спадчыны Купалы дазваляе вылучыць некаторыя асаблівасці як кампазіцыйнай будовы пратакольнай і эсхатакольнай частак ліста, так і іх змястоўнага нападзення.

Структура вітальнага і развітальнага комплексу і выбар этыкетных формул судносіцца з жанравай прыродай ліста. Паводле характару адносін паміж камунікантамі ў прыватнай эпістальнай беларускамоўнай спадчыне Я. Купалы можна выдзеліць афіцыйныя (статусна-арыентаваныя) і неафіцыйныя (персанальна-арыентаваныя) лісты.

На пачатку творчага шляху ў пратакольнай частцы статусна-арыентаваных беларускамоўных пасланняў Купала выкарыстоўвае пераважна такую канструкцыю: атрыбутыўны кампанент (*вельмі паважаны, шаноўны, даражэнькі і інш.*) + вакатыў (*пане/паночку*) + назоўнік-намінатыў пасады/звання (*рэдактар, прафесар*): *паночку, шчырапаважаны паночку, шаноўны пане рэдактар*. У якасці вакатыва ў гэтых формулах выкарыстоўваецца запазычанае з польскай мовы тытулаванне, якое прыстасавалася да якасцей беларускага маўлення ў ласкальным дэрываце *Паночку*. Адзначым, што апошняе ўжыванне Купалам такой формы датуецца 1922 годам. Замест яе з сярэдзіны 20-х гг. у афіцыйных лістах у рэдакцыі газет пачынае ўжываць савецкі зварот *таварыш – паважаны т. рэдактар, дарагі тав. рэдактар*.

Яшчэ адной асаблівасцю ранніх пасланняў Купалы з'яўляецца ўжыванне вакатываў *дзядзька, дзядзькі* ў адносінах да несваякоў: *Дзядзька Тарас!* [4, с. 239]; *Вельмі паважаныя дзядзькі!* [4, с. 245]. Гэтыя звароты выконвалі ў маўленні ролю сацыяльнага рангавання, з'яўляючыся паказальнікам несіметрычных (статусна-арыентаваных) адносін пры камунікацыі [1].

Звяртае на сябе ўвагу сістэма іменавання асобы. Антрапонім *імя+імя на бацьку (патранімікум)* замацаваўся «ў беларускім маўленчым эты-

кеце пазней, чым у рускім, і пад уплывам апошняга. Нездарма ў беларускай мове няма аднаслоўнага эквіваленту для рускага слова *отчество*» [2, с. 97]. Разнамоўная эпісталаярная спадчына Я. Купалы ярка дэманструе гэту асаблівасць. У той час як у лістах, напісаных па-руску, паэт звяртаецца да старэйшых за сябе, шанаваных адрасатаў па імені, імені па бацьку з 1910 года (*Лев Максимович, Федор Федорович* і г. д.), то ў беларускамоўных пасланнях такой формы звароту не сустракаецца да 1929 года. Акрамя антрапонімаў з кампанентам-патранімікумам, у пратакольнай частцы неафіцыйных пасланняў паэт ужывае размоўныя варыянты імёнаў: *Гея, Алеська, Владка*.

Яркім прыкладам афіцыйнага ліставання па-беларуску ў пачатку ХХ-га стагоддзя з'яўляецца эпісталаграфія Купалы – супрацоўніка «Нашай нівы» і Беларускага выдавецкага таварыства.

Заклучная частка службовага купалаўскага ліста складаецца з запрашэння-стымулу да кантакту (а), фатычнага пашыральніка подпісу (б), указання на статус адрасанта (в), подпісу (г). Напр., з ліста да К. Лейкі:

(а) Чакаючы ад Вас хуткага адказу, (б) астаюся са шчырай да Вас пашанай;

(в) *Сакратар выдавецтва (г) Ів. Луцэвіч* [4, с. 238].

З ліста да Б. Тарашкевіча:

(а) Чакаем хуткага ад Вас адказу;

(б) *Шчыра Вам адданы (в) сакратар выдавецтва (г) Ів. Луцэвіч* [4, с. 239].

Запрашэнне-стымул да кантакту можа змяшчацца як у асноўнай частцы ліста, так і ў графічна выдзеленым эсхатаколе. У якасці пашыральніка выкарыстоўваюцца стандартызаваныя формулы, пакліканыя засведчыць прызнае стаўленне да адрасата і яго прыярытэтнае становішча: *Са шчырай пашанай* [4, с. 243], *Шчыра Вам адданы* [4, с. 239].

Падобныя формулы выкарыстоўваюцца і ў неафіцыйнай частцы прыватнага ліставання: *Шчыра Вам адданы і Ваш пакорны слуга* [4, с. 260], *Ваш* [4, с. 301], *Са шчырым прыветам Ваш* [4, с. 301], *Са шчырым прывітаннем* [4, с. 306] і інш. Гэтыя стандартныя формулы заўсёды папярэднічаюць аўтарскаму подпісу і ўтвараюць з ім адзіную канструкцыю. Выбар формы самаподпісу – *І. Луцэвіч, Ів. Луцэвіч, І. Л., Янка Купала, Я. Купала, Я. К., Янка* – залежыць ад характару зносін з адрасатам, ад жанравай прыроды ліста і выяўляе тэндэнцыю да змены на працягу ліставання: ад сапраўднага прозвішча *Луцэвіч* да псеўданіма *Купала*.

У прыватнай неслужбовай перапісцы найбольш поўна рэалізуецца функцыя зносін, а таму ў лісце сустракаюцца не толькі пашыральнікі, але і развітальныя этыкемы, якія сведчаць аб заканчэнні кантакту. У якасці развітанняў Купала выкарыстоўвае формулы-зычэнні здароўя (*Бывай здарова* [4, с. 324]), весялосці (*Будзьце веселы* [4, с. 310]), шчасця (*Жывіце радасна і шчасліва, як мы, старэйшыя, жывем!* [4, с. 315]), абагульнена ўсяго найлепшага (*Усяго Вам найлепшага, мілыя таварышы* [4, с. 323]).

Некаторыя этыкемы ўтрымліваюць указанне на жэставае афармленне сітуацыі, якое суправаджае непасрэдны кантакт: *Цісну руку* [4, с. 301], *Цалую* [4, с. 324]. Акрамя звароту непасрэдна да адрасата, у эсхатаколе ліста часта змяшчаецца прывітанне з зычэннямі ад знаёмых адрасанта / да знаёмых адрасата: *Жонка мая шле Вам прывітанне і будзе чакаць на дачы* [4, с. 301], *Шчырае прывітанне хлопцам (усім), якія жывуць у гасцініцы «Масква»* [4, с. 323].

У канцы тэксту можа падавацца інфармацыя пра дату і месца напісання ліста, якая тым не менш адносіцца не да эсхатакола, а да знешняй рамкі ўсяго паслання (таму яна можа размяшчацца і ў пачатку ліста). Цяжка адназначна сцвярджаць і пра этыкетны характар P. S. – прыпіскі ў канцы ліста пасля подпісу. У эпістальнай спадчыне Купала выкарыстоўвае ў гэтай частцы як прывітанні знаёмых/ад знаёмых (*Шчырае прывітанне Вользе Уладзіміраўне і Рыце* [4, с. 283]) і просьбы аб зваротнай сувязі (*Пішыце, паночку* [4, с. 244]), так і нейкую дадатковую інфармацыю, якая спецыяльна (з мэтай падкрэсліць) ці выпадкова (па прычыне няпамятлівасці) выносіцца за межы пачатковага тэксту (*P.S. Як Вам, паночку, падабаюцца апошнія нумары «Н<ашай> н<івы>»?* *Я настаяў, і ўзноў выдаецца большым размерам* [4, с. 242]).

Такім чынам, схематычна фармуляр беларускамоўнай эпістальнай спадчыны Купалы выглядае наступным чынам (у круглых дужках () змешчаны факультатыўныя кампаненты, у квадратных [] – кампаненты, не строга лакалізаваныя ў тэксце):

	Структура пратокала	Структура эсхатакола
Афіцыйны ліст	(атрыбутыўны кампанент) + вакатыў + (назоўнік-намінатыў пасады/звання) + (антрапонім)	(стымул да працягу кантакту) + фатычны пашыральнік подпісу + (статусны маркёр) + подпіс
Неафіцыйны ліст	атрыбутыўны кампанент + антрапонім	стымул да працягу кантакту + (развітальная этыкема) + фатычны пашыральнік подпісу + подпіс + ([прывітанне іншай асобе/ад іншай асобы])

Змястоўнае напаўненне гэтых схем выяўляе нацыянальна-культурную адметнасць беларускага маўленчага этыкету ў 10 – 40-х гг. XX стагоддзя і дазваляе вылучыць тэндэнцыі ў яго фарміраванні.

Спіс літаратуры

1. Важнік, С.А. Станаўленне і дынаміка эпістальнай нормы беларускай літаратурнай мовы (на матэрыяле эпісталаграфіі канца XIX – пачатку XX ст.) /

С.А. Важнік // Веснік Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 3. – С. 65 – 70.

2. Канюшкевіч, М. Лінгвасеміятычныя апазіцыі ў лютэрскаму беларускаму маўленчага этыкету: колькасныя параметры / М. Канюшкевіч // Роднае слова. – 1999. – № 10. – С. 95 – 100.

3. Клімаў, І.П. Тэорыя заходнееўрапейскага ліста ў часы Сярэднявечча і Рэнесансу / І.П. Клімаў // Беларускі археаграфічны штогоднік. Вып. 4 / рэдкал.: У.І. Адамушка [і інш.]. – Мінск: БелНДІДАС, 2003. – С. 113 – 126.

4. Купала, Янка. Поўны збор твораў: у 9 т. Т. 9. Кн. 1 / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 2003. – 686 с.

The article deals with the structure of the greeting and farewell parts of an epistolary text. The letters written by Yanka Kupala are researched to reveal the typical units of the speech etiquette in official and informal correspondence. The author outlines the peculiarities of the formation of the Belorussian epistolary etiquette in the first half of the 20th century.

Доўгаль Дзмітрый Аляксандравіч, аспірант кафедры беларускай мовы УА «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова», Гомель, Рэспубліка Беларусь.